

Tarih ve Bilgi: Sahih Failliğin Yeniden Kazanımı İçin Bir Çıkış*

Elyesa Koytak**

Öz: Takriben iki asırdır süregiden ve zaman içinde geçmişle radikal kopuşlara sahne olan modernleşme tecrübesinin yapısal bir sonucu olarak bugün Türkiye felsefe ve sosyal bilim çalışmalarının Batımerkezli bir bilgi üretim minvaline tabi olduğu vakadır. Bu kurumsal ve söylemsel meselelerin arkasında cevaplanmayı bekleyen bir soru yatar: "Batı" denilen muhayyel coğrafi-tarihi yer ve zamanda üretilen bir kavram, bir teknik veya bir kurumun kullanılması kategorik olarak bağımlılık ve taklit anlamına gelir mi? Bu makale, bu meseleden yola çıkarak bilgi meselesinin tarih tasavvuruyla nasıl yakından alakalı olduğunu göstermeye ve bugün müesses bir yapısal mecburiyet olarak maruz kalınan Avrupamerkezci tarih anlatısını ve meşru bilginin kaynağına dair modernist önkabulleri sorgulamaya açmayı amaçlamaktadır. Tarih ve bilgi, sahih bir failliğin kendisini kurduğu zeminin birbirini açıklayan ve işaret eden başlıca iki mevzudur. Türkiye'ye özgü bir bilgi üretim alanı, ancak "Doğu-Batı" gibi siyaseten kurgulanmış temsiller bir kenara bırakılarak tarih meselesini Avrupamerkezcilikten azade bir minvalde düşünmekle mümkün olabilir.

Anahtar Kelimeler: Avrupamerkezcilik, Tarih Tasavvuru, Garbiyatçılık, Osmanlı-Türk Modernleşmesi, Episteme.

Abstract: It is a well-known fact that studies in philosophy and the social sciences in Turkey are mostly subjected to a western-centered way of producing knowledge as a result of the modernization process that has proceeded for nearly two centuries and has witnessed some radical structural breaks with the past. Behind this institutional and discursive issue lies a question to be answered: Does any use of a "Western" produced concept, technique or institution, or, in other words, any vehicle of epistemological production hailing from "West" an imaginary historico-geographic space and time, mean categorical dependency or imitation? Taking this question as its point of departure, this article aims to show how the question of knowledge is closely related to the conception of history, and to inquire into the modernist presumptions regarding the source of legitimate knowledge as well as the Eurocentric narration of history that structurally imposes itself in all intellectual institutions. History and knowledge are two main issues that reveal the existential ground on which an authentic agency may constitute itself. A field of intellectual production peculiar to Turkey is possible only by going beyond the politically constructed representations such as "East-West" and thinking through the question of subjectivity in a non-Eurocentric sense of history.

Keywords: Eurocentrism, Conception of History, Occidentalism, Ottoman-Turkish Modernization, Episteme.

* Bu makalenin ilk hâlini okuyup değerlendiren ve değerli önerileri sayesinde geliştirmeme yardımcı olan dostum Abdurrahman Nur'a teşekkürü borç bilirim.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

İletişim: ekoytak@gmail.com, Erenköy Mah. Şemsettin Günaltay Cad. Kamiller Sok. 8/18 Kadıköy, İstanbul.

Atf©: Koytak, E. (2013). Tarih ve bilgi: Sahih failliğin yeniden kazanımı için bir çıkış. *İnsan & Toplum*, 3(6), 69-85.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12658/human.society.3.6.M0076>

“Hâkimiyet kazanan gelenek, naklettiklerine kendiliğinden âşinalık atfeder ve asli kaynaklara erişimin önünü tıkar. Hatta bu gelenek, böylesi bir menşein bulunduğunu bile unutturmaktadır bize. Böylece asli kaynaklara geri dönüş zorunluluğunu anlamaya bile gerek olmadığı şeklinde bir hava yaratılmış olur. Gelenek, Dasein’ın tarihselliğini kendi köklerinden koparır. Böylece Dasein, sadece en uzak ve yabancı kültürlerin felsefelerindeki muhtemel tür, akım, bakış açısı çeşitliliğini ilgiye layık bulmaya ve bunlar içinde hareket etmeye başlar. Oysa sergilediği bu ilgiyle Dasein, aslında sadece kendi zeminsizliğini gizlemeye çalışmış olur. Bunun sonucunda, istediğimiz kadar tarihselimsel ilgi sahibi olalım ve filolojik açıdan “nesnel” yoruma varmak için çaba gösterelim, Dasein, geçmişin üretken biçimde sahiplenilmesi anlamında geçmişe müspet dönüş yapabilmemize imkân tanıyan en temel şartları dahi artık anlayamaz hâle gelir.” Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman* (Heidegger, 2006).

“Arap halklarının ayaklanmasının çok mütevazı anayasal reformlarla ve “uluslararası toplum” tarafından sıkı sıkıya denetlenen seçimlerle bitme şansı yüksektir; bu seçimlerden bir Batı-İçine-girme fenomeni çıkabilir. Oysa gerçek bir değişim olacak şey, bir Batı’dan çıkış, bir Batılılaşmadan kurtulma olacaktır.” Alain Badiou, *Tarihin Uyanışı*, (Badiou, 2011).

“Tarihe yanlış bir bakış açısıyla bakıldığına ve meselenin de buradan kaynaklandığına inanıyorum. Çağımızı mutlak zaman olarak kabul etme hatası, çağımız felsefesinin başının altından çıkıyor.” Soren Kierkegaard, *Etik/Estetik Dengesi* (Kierkegaard, 2009)

Bugün Türkiye’de felsefe ve sosyal bilim alanlarında faaliyette bulunmak isteyen biri, Avrupa ve Amerika üniversitelerinde üretilen bilgi tarzına bağlı kalarak çalışmak, çalıştığı konuda mutlaka Batı üniversitelerinde daha önce yapılmış olan çalışmalarını temel almak, eleştirecekse dahi onlara eklenmek ve böylece bilgi üretiminde istihdam ettiği kavramlar ve düşünce minvalleri bakımından Batılı gelenek dâhilinde konumlanmak mecburiyetindedir. Türkiye üniversitelerinde, bu anlamda Batı merkezli denilebilecek bir faaliyet tarzının müesses ve hâkim kanaat/kural olarak kendisini dayattığı gerçektir. “İlahiyat” ve “Osmanlı tarihi” gibi özgün görünen çalışma alanlarında dahi genel itibarıyla üretilen bilginin gerek biçimi gerek zemini bakımından bu yapısal zorunluluktan kaçınılmadığını tespit etmek çok zor değildir. Bu nedenle Türkiye’de felsefe ve sosyal bilim alanlarında, Batı’da üretileni kaynak olarak faaliyet göstermenin nereye kadar Batı’nın taklidi ve yeniden-üretimi olduğu ve ne sayesinde Batı’dan bağımsız, kendine has bir bilgi üretimi olabileceği meselesi, bugün ciddiyetle ve öncelikle tartışılması gereken esas meseledir. Mezûr yapısal zorunluluk karşısında aciliyetle tasrih edilmesi gereken mesele şudur: Batı kaynaklı bir kavramın, kurumun veya tekniğin kullanılması, kullanan Batılı-olmayanı/Doğuluyu, kategorik olarak Batı merkezli yapar mı? Bu yazıda, bu sorudan yola çıkarak, işaret ettiğimiz meseleye mütevazı bir giriş yapmak ve Batı merkezlilikten çıkışın imkânını sorgulamak niyetindeyiz.

Bir Doğulu olarak Batılı kavramlarla ve kaynaklarla konuşmanın ve düşünmenin, Batı'nın kaçınılmazlığına delil olduğu zannedilebilir. Oysa mesele, bu zannın kendisini zımnen ve gayriihtiyari dayandırdığı iki uçlu temeldedir: Bir yandan "Batılı" olanın diğer yandan "Batılı olmayan/Doğulu" olanın mutlak bir karşıtlık ilişkisi içindeki özerline atıf yapar. Bu özçülüğün körlüğü, "doğu" ve "batı" denilen kategorilerin tamamen tarihî ve toplumsal inşalar, kurgular ve temsiller olduğunu ve en önemlisi de taraflardan birinin diğeri üzerindeki tahakkümüne ve diğerine bir arzu, iktidar ve bilgi nesnesi olarak yönelmesine hizmet ettiğini görmemesidir. Bu noktada Edward Said'in ve Thierry Hentch'in çalışmaları, sömürgecilik ve emperyalizm bağlamlarında Batı kurgusunun nasıl Doğu kurgusu üzerinden gerçekleştirildiğini ve böylece siyasi ve iktisadi tahakkümün simgesel, tarihî ve felsefi bir söyleme dayandırıldığını ifşa eder (Hentch, 1996; Said, 2006).¹

Dolayısıyla "Doğular olarak Batılı kavramlarla konuştuğumuz ve düşündüğümüze" dair bir tespit, Doğulunun Doğululuğunu ve Batılının Batılılığını hiç düşünmeden ve zımnen kabul edip yeniden üretir. Evrensel, mutlak ve ideal olarak kurgulanan "Batı" temsiline pekiştirir; "Doğu"nun göreceli, marjinal ve kendi olmamaya mahkûm olarak kurgulanmasını içinden çıkılmaz bir hâlde getirir. O hâlde Batı'nın tahakkümü tam da bu tespitte ortaya çıkar ve gerçekleşmeye başlar. Bu tespitte "Batı"nın kendisi konuşmaktadır; kendisini açığa vurarak, kendisini varederek ve "Doğu"ya hükmederek. Bu tespitin dışında bir Batı yoktur çünkü, Batı'nın kurulduğu yer bu tespittir; tabii "Doğulu"nun marifetiyle: "Sen benim kavramlarımla konuşuyorsun, o hâlde bana iradeli olarak itaat etmene bile gerek yok, zira benim kavramlarımla konuştuğun için ister istemez bana mahkûmsun, hatta damarlarına o kadar sızmış durumdayım ki ben istemesem bile sana hükmediyorum." Bu tespitte Batı da kendi tahakkümüne mecburdur.

Peki, bu tespit, tarihe dair bir söylem olarak bir Doğulu tarafından dile getiriliyorsa? Bu durumda Doğulu, Batı'nın sözcüsü olarak kendine dair bir şey söylemiş olur: Bir yandan kendisini "Doğulu" olarak duyumsamanın diğer yandan konuştuğu dilin ve aklının, "Batılı" olduğunun farkına varmanın arasında bir gerilimdedir artık. Beden (tecrübe), Doğu'ya dönük; akıl (nazar), Batı'ya dönüktür ve özne, bu iki zıt yönelim arasında parçalanmaya doğru gerilir. Batılı olan ne varsa -felsefe, siyaset, kültür vs.- daha en başında zımnen, özü itibarıyla mutlak, evrensel ölçekte geçerli ve vazgeçilmez olarak tanımlandığı için Batılı olana yönelmek kaçınılmazdır. Batı'nın siyasi, iktisadi ve kültürel tahakkümününun ağırlığı altında travmatik bir yenilgi duygusuna gömülen garbiyatçı Doğulu fail, Batılı olup kurtulmaktan başka çare bulamaz. Gelgelelim Batı'ya yönelmeyi arzulayan ve bunu kendi varoluş şartı hâline getiren beden, Doğulu doğmuştur bir kere. O,

1 Edward Said'in çalışmasına dair kapsamlı bir değerlendirme bu yazının sınırlarını aşacaksa da Said'in, Avrupa'nın kendi kimliğini kurgulamasında kurucu biçimde belirleyici olmuş olan altı asırlık Osmanlı-Avrupa ilişkilerini tamamen görmezden gelerek "Doğu"yu Arapmerkezli bir 19. asır sömürge tecrübesine indirmediğini, bu nedenle de güç ilişkileri bakımından asimetrik sömürge ve emperyalizm şartlarını mutlak verili aldığını, ilaveten Avrupa/Batı tecrübesinin köklerini Antik Yunan'a dayandıran ve Avrupalı tarih anlatısını besleyen unsurlara yer verdiğini belirtmemiz gerekir.

artık hiçbir zaman tam olarak Batılılaşamayacak ve tarihin evrensel gidişatına bütün zerreleriyle katılamayacaktır. Doğulu bedeninin Batılı olma, beyazlaşma arzusunun en simgesel örneği Michael Jackson'un estetik ameliyatlarıdır. Doğulu, Doğulu olmak ve Batı'ya yönelmek arasında varoluşsal bir ızdırıp içindedir; avuntusuz bir çileye dönüşür Doğululuk. Batılılar arasında hiçbir zaman tam olarak Batılı kabul edilmeyecektir, öbür yandan kendi Doğulu evini, geleneğini, huzurunu da artık tamamen kaybetmiştir. Türk edebiyatında belki de en derin bir şekilde Tanpınar tarafından işlenen garbiyatçı Doğulu aydınının kültürel şizofrenisi budur.²

Bir "Doğu"lu, konuştuğunda ve düşündüğünde bile "Batı"ya bağımlı olduğu yönündeki tespitin cenderesinden ve yıkıcılığından kurtulmak için ne yapabilir? Bu tespit, aslında kendi içinde kendi reddini taşır: Eğer Batılı kavramlarla konuştuğumuzun farkına varıyorsak ve bu kavramların evrensel, kaçınılmaz, vazgeçilmez olduğuna iman etmiyorsak, bu kavramlarla konuşmayı derhâl bırakmamız en kesin çözüm değil midir? Felsefe için söylersek: Eğer kullandığımız "yapıbozum", "diyalektik", "fenomenoloji", "öteki", "varlık sorusu" gibi kavramları ve düşünce minvallerini kendi Doğulu varoluşumuzda yaşayarak, işleyerek, emek vererek üretmemişsek niye kullanırız? Eğer Batı felsefesi Batılıysa, Batı'da üretilmişse, Batı'nın damgasını taşıyorsa, bir Doğulu olarak onunla ne işimiz vardır? Batı felsefesine kendi içinde evrensel bir değer taşıdığı zannıyla talip olmak, kendimizi Batı'ya mahkûm etmek değil de nedir?

Böylelikle mesele, Batılı kavramlarla konuşmayı mesele edinip edinmemeye gelir. Eğer Batı kökenli, Batı'nın malı olarak gördüğümüz bir şeyin evrensel bir kategori olarak bizim için de vazgeçilmez olduğunu zannediyorsak Batılı gibi konuşuyor olmaktan, mesele edinmek bir kenara, şizofrenik bir keyif alırız. En önemlisi bu, diğer Doğululardan kendimizi ayırma stratejisi olur; böylece diğer Doğulular üzerinde bir tahakküm de kurabiliriz. Zira Batılı olanı burada, Doğu'da biz temsil ediyoruzdur; mutlak olanı temsil etmek mutlak meşruiyet sağlar. Bir garbiyatçı, siyasi faillik olarak Kemalizmin yaptığı budur.³ Tabii bu içsel tahakküm, kültürel şizofreni içindeki garbiyatçı failliğin

- 2 Kültürel şizofreni tabiri için bk. Shayegan, (2002). Shayegan'ın "Doğu" toplumlarına yönelik genel tavrında oldukça baskın Şarkiyatçı unsurlar bulunduğunu ve burada sadece mezkûr kavramına atıf yapmakla yetindiğimizi belirtelim. Tanpınar'ın Doğu-Batı, medeniyet, kültür gibi konulara dair düşüncelerini açık bir şekilde sunan bir çalışma için bk. Dellaloğlu, (2012).
- 3 Garbiyatçılık derken büyük ölçüde Meltem Ahıska'nın tarifini ödünç alıyoruz (Ahıska, 2005): "Garbiyatçı siyasi öznellik, kendini Batı üzerinden görür: Türklük, Batı'nın bizi nasıl gördüğünü düşündüğümüzdür. Modernleşme arzusundaki seçkinlerin öznelliğini kuran budur; kendini başkalarının gözünden göreyerek hayal etme. Bu özdeşleşmede bilmemek işlevseldir; aslında Türklüğün ne olduğunun ve Batı'nın Türk'e nasıl baktığının tam bilinmemesi, seçkinlere Türk kimliğini yeniden ve yeniden tarif etme imkânını vermiştir.", (s. 84); "Modern bir millilik hayal içinde 'Batı' hem içeride hem dışarıdadır hem aynı olma arzusunun hem de farklı olma görevini imler... Öteki hem Batı hem de Doğu olarak görülen halktır... Seçkinlerin Batılılığı ve Doğululuğu aynı anda üretmeye çalışan garbiyatçı-fantazileri iktidarı meşrulaştırmıştır.", (s. 46); "Bir temsil olarak Batı, kurucu ve farklılaştırıcı bir güce sahiptir. Sömürgecilik ve emperyalizm tarihi içinde Hristiyanlığın, beyazlığın, medeniyetin işareti olarak görülen Batılılık tarihyazımının, felsefenin ve bilimlerin arkaplanını oluşturur... Bu anlamda bir

asli ızdırabını hiçbir zaman dindiremez. Zira hem Batılı olarak tanımladığı -kendi Doğululuğuna dışsal- hem de kaçınılmaz, mukadder, evrensel, mutlak olarak kabul ettiği bir felsefe ve tarih -yani Batılı felsefe ve Batı tarihi- söz konusudur; bu felsefe ve tarihin asli meşruiyeti kendinden menkuldür. Felsefeyle tarihi Avrupa/Batı üzerinden birbirine eklemleyip Avrupa tarihini düşüncenin tarihiyle bir tutan, bunu da Avrupa'nın sözde Yunan kökenlerine dayandıran Avrupamerkezcilik, bu noktada devreye giren tarih anlatısı (masal), tarih ideolojisidir.⁴ Aydınlanma devrinden bugüne Avrupalı filozof ve tarihçilerin son üç asırda ürettiği ve her yeni siyasi bağlamda yeniden ürettiği bu anlatı, Batı'nın tarih üzerinden kendisini Batılı olarak takdim etmesine zemin temin eder.⁵ Bu noktada iş, "Batı'nın ne olduğuna gelir; modernist garbiyatçılık, Doğulunun "Batı'yı ve "Doğu'yu, Batı'nın anlattığı gibi kabul ederek tarihi ve bilgiyi tasavvur etmesine dayanır.⁶ Batı=modern=çağdaş=evrensel=mutlak=kaçınılmaz şeklindeki Batılı kanaate iştirak ediyorsanız Doğulu modernizmin acılı şizofrenisi sizi bekler. "Batı" fikrine iştirak etmek, o fikrin dayattığı evrensel tarihe, bir Doğulu olarak doğmuş olmaktan ötürü hiçbir zaman tamamen iştirak edemeyecek olmayı beraberinde getirir. "Muasır medeniyet seviyesi"ne yetişme çabası, ileride olarak tanımlanmış ve her daim ilerleyen bir ufka doğru bitimsiz ve harap edici bir koşuya dönüşür. Bir garbiyatçı modernleşme olarak Kemalizm, her ne kadar bugün artık yürürlükte değilmiş gibi görünse de hâlâ Kemalizmin tortusu olarak zihinlerimizde içselleştirilmiş ve kurumlarımızda yapılaşmış olarak hüküm sürmekte olan ve her türlü bilgi üretiminde mevcudiyetini sürdüren müesses ve yaygın modernist zan budur.

Oysa Doğuluyu Batı'nın tahakkümüne hizmet etmeye mahkûm eden, "Batılı" kavramlarla konuşuyor olmak değil; kullanılan kavramları, mütemediyen Batılı soykütüğe atfetmek ve söylemsel soykütüğün kökeninde bir "Batı" özünü hatırlatıp durmaktır (Sayyid, 2000, s. 194). Konuşanın "Doğu"lu özne, konuşulanın da "Batılı" soykütüğün imzasını taşıyan bir kavram/kurum/teknik olduğunu söylemek, tam da Doğulunun maduniye-

temsil olarak Batı, hem tarihsel olarak kurgulanmışken hem de iktidar kurucu bir güce sahiptir. Batı kurgusu, bu temsille özdeşleşenlerin üstünlüğünü temel alan bir modeli dayatır ve Batı olmayan için de hem bir arzu hem de düşmanlık konusu olur", (s. 40).

4 Avrupamerkezciliği iktisadi, siyasi veya kültürel bakımlardan konu edinen birçok çalışma mevcuttur (Amin, 1993; Blaut, 2012; Delanty, 2004; Wallerstein, 2007). Biz, bu yazıda bunlar ve benzeri çalışmaları kendi içlerinde değerlendirmek yerine müşterek tespitleri kalkış noktası olarak almakla yetineceğiz.

5 Kant ve Hegel gibi filozofların, miladi 18. asrın sonlarında iç içe girmiş olan sömürgecilik ve kapitalizmi meşrulaştıracak evrensel bir tarih tasarımı adına, ırk, ulus, kültür gibi kavramları Avrupamerkezci anlatıya zemin teşkil edecek şekilde nasıl tarif ettiklerini gösteren çalışmalar için bk. Bernasconi, (2011); Morss, (2012).

6 Buna örnek olarak, bizde 1933 Üniversite Reformu'yla radikal bir yapısal dönüşüme uğratılan felsefe alanının önde gelen isimlerinden Macit Gökberk'i anabiliriz. Bu noktayı açmak için, Gökberk ve felsefe alanının kuruluşu üzerine hazırladığımız lisans bitirme tezini, ayrı bir makale olarak değerlendireceğiz.

tini ve Batı'nın evrensel mutlaklığını ve kaçınılmazlığını yeniden üretir. Mesela tarihte "devrim" in Batı'da ortaya çıktığını ve dolayısıyla Batılı bir olay olduğunu ileri sürüp son otuz yılda gerçekleşen İran, Tunus, Mısır devrimlerini de "Batılı" olanı taklit eden olaylar olarak tarif edebilirsiniz (ki bilindik tarih anlatısı, 1789 ve 1917 gibi simgesel bakımdan göz alıcı bir şekilde öne çıkarılmış tarihlerle buna pek elverişlidir). Bu tarif, "devrim" in bütünüyle Batı'nın malı zannedilmesi üzerinden mevcut iktisadi ve siyasi Batılı güçlerin İran, Tunus, Mısır devrimleri üzerindeki iktidar kurucu söylem değerimine su taşır. Böylece "devrim" i bile Batı'dan alan, kendi siyasi eylem tarzını üretmekten aciz Doğuların, bu devrimler üzerinden Batılı tahakküme karşı konum alma imkânı görmezden gelinip baskılanmak istenir. Sadece siyasi alanda değil; felsefe, bilim, sanat, iktisat vs. her alanda bu tavır yaygın ve muhtemeldir. Oysa "kendi" kavramlarının ve ürünlerinin kendisine karşı kullanılmasını, o kavramlar üzerinde soykütüksel bir telif hakkı (*copyright*) talep ederek savuşturma çabası, Avrupamerkezci tahakkümün son kalesidir. Tıpkı kendi kılıcını ele geçirmiş olan rakibi tarafından yere serilmiş öldürülmek üzereyken "O kılıç benim!" diyen birinin çaresiz son numarası gibi. Zira kaybetmiş olarak yerde yatan, kendi kılıcı da olsa karşısındaki silahın artık *küçük* bir fark taşıdığını görmek istemez: O silahın artık başka bir failliğin nesnesi olduğunu.

Avrupalı bir filozofun veya sosyal bilimcinin ürettiği kavramı kullanmak, kategorik olarak o kavramın Avrupamerkezci soykütüğünü yeniden üretmek değildir. Öyle olsaydı, yazıyı Fenikelilerden, astronomiyi Babil'den, geometriyi Mısırlılardan öğrenen Yunanlılar; Fenikeli, Babilli veya Mısırlı bilgi üretim minvaline tabi olmuş olurdu. Öyle olsaydı, on iki yıl boyunca "yurt dışı"nda dolaşarak bugünkü Anadolu-İtalya ve Mısır'da yaşayan bilginlerden çok şey öğrenen Platon, o bilginleri yeniden üreten, taklit eden biri olarak kalır ve Atina'da akademisini kuran Platon olmazdı. Platon'u Platon yapan şey, onun yüce, anlaşılmaz, mucizevi ve hikmeti kendinden menkul dehası değildi; kendisi "dışındaki" bilgi birikimlerini kendi sorularıyla, kendi varoluşuyla yoğurması, terkip etmesi ve kendine has olan sözü "dışardan" edindiği bilgilerle kurmasıdır. Bu, her bir tarih failliğinin⁷ diğer tecrübelerden edindiği bilgi, teknik, siyasi ve sosyal örgütlenme biçimleri için geçerlidir; her tarih failliği, kendisinden öncekiler ve çağdaşlarından öğrenir, öğrendiklerini kendi meselelerine tabi tutarak kendine has olanı geliştirmeye yönelir. Başka bir alandan misal verirsek toplumsal ve iktisadi bir örgütlenme tarzı olarak tımar sisteminin ilk biçimleri, Bizans döneminde görülür; Osmanlı klasik dönemindeyse tımar, daha girift ve geniş bir siyasi-iktisadi-toplumsal sistemin asli unsuru olarak geliştirilerek yeniden tesis edilir ve Osmanlı düzenine has bir yapıya kavuşur.⁸ Yine mimaride İstanbul'un fethinden sonra yapılan selatin camilerin ekserisi, Ayasofya'nın kubbe tarzı dikkate alınarak ancak dönemin Müslüman siyasi-estetik failliğine has mekân tasavvu-

7 Tarih failliği tabirini, ülkemizde çok sevilen ve kullanımları bakımından Avrupamerkezci tarih anlatısını, zimnen hep yeniden üretmeye yarayan "medeniyet" kavramına karşı kullanıyoruz.

8 Klasik dönem tımar sistemi için bk. İnalçık, (2009).

ru ve külliye yapısı içinde yeniden yorumlanarak inşa edilmiştir.⁹ Ne tımar sistemi ne de cami mimarisi Osmanlı'yı Bizans'ın taklitçisi yapmaz; bilakis Osmanlı düzeni, bu Bizans mirasını kendi failliğine tabi kıldığı için kendine has olanı üretebilmiştir. Bütün bir insanlık tarihi, faillik tecrübelerinin, kendilerine has olanı, birbirlerinin mirasını tevarüs ederek üretmelerinin tarihidir. Zira insan yoktan varedemez; ancak varolanı dönüştürebilir.

Bu noktada, garbiyatçılığın bunu neden göremediğini anlamak için tıpkı Şarkiyatçılık gibi kabul ve hizmet ettiği Avrupamerkezci tarih anlatısının ne olduğuna dönmemiz gerekiyor: Avrupamerkezcilik, Avrupa'nın ve onun özsel kökeni olarak sunulan Antik Yunan'ın başarılarının, başka hiçbir zamanda ve mekânda benzerine rastlanmayan ve kerametleri tamamen kendilerinden menkul tecrübeler olduğunu iddia eden bir tarih anlatısıdır. Bir yandan demokrasinin, bilimin ve felsefenin ilk defa ve tamamen özsel nedenlerle Antik Yunan "mucizesi"nde ortaya çıktığını, diğer yandan akılcılığın, bireyin, bilimin, kapitalist gelişmenin, yine tamamen kendine has nedenlerle sadece miladi 16. ve 17. asırlardan itibaren Avrupa'nın "yükselişi"nde (yeniden) ortaya çıktığını ileri sürer ve Yunan-Avrupa tecrübeleri arasında özsel bir devamlılık kurgular. Bunu yaparken sözde Yunan-Avrupa devamlılığını tavsif eden unsurları (demokrasi, birey, kapitalizm, bilim, felsefe vs.) muhtemel-olumsal birer tarihî tecrübe olmaktan soyutlar ve evrensel kategoriler olarak dayatır. Bu noktada modernizm, Avrupamerkezci tarih anlatısının resmî ideolojisi olarak devreye girer: Modernizm derken siyaset, iktisat, gündelik hayat, düşünce ve sanat alanlarında, modern/muasır olanı temsil eden Avrupa/Batı tecrübesini tek meşru kaynak, merkez ve sermaye olarak tanıma tavrını kastediyoruz. Buna göre Avrupa/Batı tecrübesi, kendi içerisinde eleştirildiği ve yeniden tarif edildiği takdirde dahi, yine "güncellenmiş" hâlleriyle Batılı olan evrensel olarak tanınır.¹⁰Avrupa'nın tarih tecrübesinin modernizm marifetiyle evrensel olarak kurgulanması, Batılı siyasi, iktisadi ve kültürel sermaye birikiminin, dünyanın geri kalanı üzerindeki siyasi-iktisadi-kültürel tahakkümünü pekiştirmeye ve her an yeniden tahkim etmeye yarar. Bu anlamda garbiyatçılık, Batı=çağdaş=evrensel=mutlak=kaçınılmaz şeklindeki söylem zincirini modernleşmeci bir projeye dönüştürmesi nedeniyle, Avrupamerkezçiliğin Avrupa/Batı dışındaki teminatı, gönüllü hizmetkârdır.

Böylece tarihin kendisine dönmüş oluruz: Avrupamerkezci tarih anlatısı, Avrupa/Batı'nın Yunan-Roma kökenli kültürel bir özü olduğu, bu özün Rönesansla beraber tekrar açığa çıkıp geliştiği ve nihayet modernlik biçiminde tek hâkim ve tek meşru evrensel siyasi, iktisadi, kültürel kategoriye ve sermayeye dönüştüğü yönündeki bilindik hikâyeyi yazar.¹¹Bu anlatının öne çıkan vasfı *teleolojidir*; buna göre her şey, başlangıçtaki kökeni

9 Osmanlı mimarisi için bk. Cansever, (2012).

10 Mesela felsefe alanında, 1933 reformu sürecinde Alman felsefesi ve Aydınlanmacılık rağbet görürken son otuz yılda ise postyapısalcılık üzerinden Aydınlanma eleştirisine rağbet etmek buna misal verilebilir.

11 Bu tarih anlatısının, en azından dönemleri ve dönüm noktaları bakımından ("Orta Çağ", "Rönesans"

doğrultusunda gelişmiştir ve bir kere bu ilerleme süreci hareket etmiş olduğu için artık hiçbir şey buna engel olamaz. O hâlde Avrupalı siyasi güçlerin miladi 19. asırda dünya üzerindeki geniş ölçekli tahakkümü, tarihin asli mantığının sonucudur, kaçınılmazdır. Yine buna göre Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması kaçınılmazdır.¹² Avrupamerkezci Osmanlı tarihçilerinin bütün yaptığı, Osmanlı'nın 16. asırdan itibaren "gerilediğini" ve *nihayet* üç asır sonra yıkılmasının kaçınılmaz olduğunu ispat etmeye yönelik iç-dış nedenler bulmak ve Avrupa'da olup Osmanlı'da olmayana bularak Osmanlı'yı olumsuzluklar odağı hâline getirmek, böylece yıkılmasını zorunluymuş gibi izah etmektir. Yine daha genel olarak İslam medeniyeti denilirken kastedilen miladi 14. asra kadarki, yani Osmanlı öncesi İslam toplumlarının sonraki süreçte "duraklama"sı da kaçınılmazdır; zira kendi özsel dinamiklerinden ötürü, mecburi olarak Avrupa'nın daha sonra yakalayacağı "başarı"lardan (kapitalizmin gelişmesi, bilimsel devrimler, coğrafi keşifler, felsefi üretkenlik, ulus-devletin doğuşu vs.) mahrum kalmışlardır. Avrupamerkezcilik, Avrupadışı olarak tanımladığı bütün kültürlerin, kökenleri itibarıyla daha baştan oyunu kaybetmeye mahkûm olduklarını iddia eden bir *arke-teleolojidir*. Böylece sömürgecilik ve emperyalizmle doruğa ulaşan Avrupa/Batı tahakkümü meşruiyetini geçmişten, geçmişin bugünü kaçınılmaz olarak belirlediği hükmünden alır. Başka bir ifadeyle, dünyanın/mekânın Avrupalılaştırılmasına, tarihin/zamanın Avrupalılaştırılması eklenir. Mevcut tahakkümün tarih tahayyülüyle eklemlendiği bu noktada modernizm, evrenselin Avrupalılaştırılması olarak eksik olan noktayı tamamlar; modernizm,"modern" olarak isimlendirdiği bu çağdaki *reel* Avrupa/Batı tahakkümünün, bu tahakkümü *rasyonelleştiren* Avrupamerkezci tarih anlatısıyla buluşarak Avrupa/Batı'yı merkez, kaynak ve ölçü alan bir gelecek siyasetine, bir modernleşme projesine dönüştürebilmesini sağlar. Modernizm, reel olanı, rasyonel olanı ve ideal olanı "modern/muasır" kavramında birbirine düşümler. Kelime olarak "çağdaş/güncel" anlamından ibaret olan "modern"ın diğer yüzü, "Batı" olarak kurgulanır ve her yerde geçerli tek akçe olarak tanınır.¹³

Bu noktada Avrupamerkezciliğin diğer özelliğinin *anakronizm* olduğu söylenebilir: İlk olarak modernist "Batı-Doğu" kurgusunu kateden bilim-din, demokrasi-despotizm, modernlik-gelenek gibi ikilikleri, birbirlerini çapraz dolayımrlarla işaret edecek şekilde, "Yunan mucizesi"ni izah ederken de kullanır; buna göre felsefe, bilim ve demokrasi Antik

gibi) bu kadar *bilindik* ve bu yazının okuyucusu tarafından da hemen anlaşılır oluşu, müesses Türk eğitim alanının ilkokuldan itibaren, sadece tarih derslerinde değil, tarih dışındaki derslerde de farklı söylemsel biçimlerde, bu tarih anlatısını ne kadar temelden bir ön kabul olarak aldığını ve yapısal olarak yaydığını gösterir.

12 En meşhur örneği Lewis (2008)'in tarih yazımıdır.

13 Bu noktada "Batıdışı modernlik" diye bir şeyin kategorik olarak mümkün olmayacağını belirtmek gerekiyor. Zira böyle bir tabir, modernliğin, Avrupa/Batı tecrübesinin modern olarak kurgulanmasından ayrı bir gerçekliği ve hatta özü olduğunu ön kabul alır. Oysa "modernliğe" modernlik demek, onu daha en başından, Avrupa/Batı failliğinin isimlendirdiği gibi tanımak ve böylece, Avrupa/Batı failliğinin kendisini kurduğu Avrupamerkezci tarih anlatısını ve modernist zannı gayriihtiyari yeniden üreterek isimlendirmeye başlayan iktidar kurulumuna tabi olmaktır.

Yunan'da mitolojiye, dine ve monarşiye karşı çıkararak doğmuştur.¹⁴ Bu aslında, miladi 17. asırdan itibaren Avrupa için giderek merkezî bir bilgi minvali hâline gelen bilim mefhumunu, mitolojiyle fiziğin, dinsel inançlarla felsefi tefekkürün aslında oldukça iç içe olduğu Antik Yunan'a dayatmaktır. İkinci olarak bu anlatı, Avrupa'nın yakın tarihini belirleyen özgül unsurları (özel mülkiyetin gelişmesi, birey kültürü ve sanatı, bilimsel devrim, rasyonel felsefe vs.) esas alır ve Avrupa'nın yükselişini açıklamak için kullanır.¹⁵ Avrupa'nın yükselişinin açıklanması, aslında kutsanmasıdır da; zira esas alınan bu unsurlar, aynı zamanda kıstas olarak Avrupadışı kültürlerde aranır ve bulunmaması, Avrupa'nın kendi özel-evrensel oluşunu tasdik etmesine yarar.¹⁶ Kimi tarihçilerimizin de tespit ettiği üzere (İslamoğlu, 1997), Avrupa/Batı'nın başarıları, Avrupadışı/Doğu'nun başarısızlığı üzerinden mutlaklaştırılır.¹⁷ Çağdaş/modern olan, "modern-olmayan" üzerinden kendini var eder, kendini idealleştirir ve gerek Avrupa/Batı tarih failliğinin kendini kurduğu gerek garbiyatçı Doğulu failliğin çaresizce tutunduğu modernizme dönüşür.

Asıl meseleye dönelim. Felsefe veya sosyal bilim alanlarında çalışan biri için Batılı kavram ve tefekkür biçimlerini kullanmanın hükmü nedir? Bugün Türkiye'de modernizm, bilginin kaynağının ve tarihin merkezinin ne olduğu/olması gerektiği noktasında Avrupa/Batı tahakkümüne kurumsal ve söylemsel düzeylerde hizmet etmeye devam etmekte ve buna karşı durabilmenin yolu da modernizmin dayandığı bilgi ve tarih önkabullerini sorunsallaştırmaktan geçmektedir. Bilginin tarihi ve tarihin bilgisi, modernist tahakkümün nirengi noktasını oluşturacak şekilde iç içe geçmiştir: İnsanlık tarihinin gidişatını Avrupa'yı merkeze alarak kurgulamak, Avrupa ve Avrupadışı tecrübelerin ortaya koyduğu bilgi birikimleri arasında da bir hiyerarşi ve sınıflandırma yapmak anlamına gelir. Avrupa, diğer hiçbir tarih failliğinin yapmadığı bir şekilde kendisi dışındakilere bir bilgi nesnesi olarak yönelmiş, bu uğurda antropoloji gibi kendine has bir bilgi üretim minvalini üretmiş ve böylece diğer bilgi birikimlerinin tarihî önem ve *telos*'unu belirleyebilecek kapsama sahip olmuştur. Güney Amerika'dan Çin'e diğer bütün kültürlerin bilgi birikimi Avrupa/Batı'daki müzelerde sergilenmekte ve üniversitelerde bilimsel nesnelere dönüştürülmektedir; müzeler ve üniversiteler, Avrupa/Batı'nın tarih ve bilgi üzerindeki tahakkümünün merkez üsleridir. Müzeler ve üniversiteler sayesinde, Avrupa/Batı'dışı herhangi bir tarih failliğinin bilgi birikiminin bilinmesi, o tarih failliği-

14 Öne çıkan bir örnek olarak bk. Vernant, (2003).

15 Bu stratejinin Max Weber'den Michael Mann'a sosyal bilimciler arasında nasıl yaygın olduğunu gösteren bir çalışma için bk. Blaut, (2000).

16 Modernliğin kendisini ve ötekisini kurarken ürettiği ve kökleri Batı metafizik geleneğine dayanan, zincirleme ve çapraz biçimde zımnen birbirini imleyen özcü zıtlıkları listelemek mümkündür: Batı-Doğu, özne-nesne/öteki, aktif-pasif, ileri-geri, evrensel-bölgesel, orijinal ve normatif-marjinal ve tarih dışı, merkez-çevre, içeri-dışarı, çağdaş-geleneksel, bilim-din, akıl-inanç, zihin-beden, felsefe-mit, kültür-tabiat, dinamizm-durağanlık, toplum-cemaat, eril-dişil, demokrasi-despotizm, birey-topluluk, özgürlük-kölelik vs.

17 İslamoğlu, kitaba yazdığı giriş yazısında aynı meseleyi soruşturur.

nin “evrensel tarih” içindeki yerinin (yani *artık geride kaldığının*) bilinmesi/belirlenmesi ve bir tarih failliğinin tarihinin bilinmesi de üretmiş olduğu bilgi birikiminin öneminin (yani *artık kaynak alınamayacak olduğunun* veya en fazla egzotik bir arzu nesnesi olabileceğinin) bilinmesi/belirlenmesi demektir. Müzeler ve üniversiteler, muasır Avrupa/Batı failliğinin, dünyayı, tarihi, tabiatı ve kendisi dışındaki bütün “eski” kültürleri kendisi için bilgi, dolayısıyla da arzu ve iktidar nesnesine dönüştürdüğü tezgâh ve vitrinleridir. Müzeler ve üniversiteler, örtük Avrupamerkezcilik atölyeleri olarak çalışır.¹⁸

Bu noktada Avrupamerkezciliğin *bizi* ilgilendiren tarafı, “klasik İslam medeniyeti”, “13. asır öncesi felsefe ve bilimin altın çağı”, “Osmanlı yükseliş devri” şeklindeki tasnifler üzerinden İslam’ı tarihî bakımdan arkada kalmış, geleceksiz ve artık Avrupa/Batı evrenselliğine katılmaya mahkûm olarak tarif etmesidir. Bu, aynı zamanda gerek normatif düzeyde İslam dininin gerekse İslam tarihi boyunca üretilmiş olan bütün bilgi birikiminin itibarsızlaştırılması, yani kendisine başvurulması gerektiği zannının dayatılmasıdır. Bu zanna göre İslam, *artık* (yani hem Avrupa/Batı’nın küresel siyasi-iktisadi iktidarının hem de Avrupa/Batı tecrübesinin tek meşru bilgi kaynağı olarak kabulünün gündelik hayattan üniversiteye tesis edildiği günümüzde) ne bir tarih merkezi ne de bir bilgi kaynağıdır. Modernizm, aslında en temelde, tarihî olarak *artık böyle* olduğu yönünde bir ideolojidir; gerek üretim ve iletişim teknolojileri gerek siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel gelişme, ilerleme ve çeşitlenme bakımından *artık* tarihte benzeri olmayan, tarihin bütününden bütününüyle farklı bir dönemde olduğumuza dair bir zaman tahayyülüdür. Tarihin kendisine yönelik bu modernist gurur, hem normatif bir din hem de tarihi bir birikim olarak İslam’ın kendine has bir tarih ve bilgi faili olma ve dolayısıyla bir geleceğe sahip olma imkânını reddetmekle mukayettir. En başta sorduğumuz soruya bu bağlamda dönersek: Avrupamerkezcî modernizm, Avrupa/Batı kaynaklı bir kavramın, kurumun veya tekniğin, tarihin merkezine ve bilginin kaynağına İslam’ı alan Müslüman bir faillik tarafından kullanılma ihtimaline karşı o kavram, kurum veya teknik üzerinde Avrupa/Batı’nın ebedî kullanım hakkını iddia ederek failliğin geleceğini baskılamaya ayarlıdır. Dahası Müslüman ülkelerin başından geçen ve geçmekte olan modernleşme

18 Son yıllarda bilhassa Amerikan üniversitelerinde yer bulan postkolonyal tarih çalışmalarının büttüncül bir eleştirisi, ayrı bir çalışmanın konusu olmayı beklemektedir. Bu çalışmaların, her ne kadar Avrupamerkezcî anlatıya karşı, bastırılmış ve göz ardı edilmiş yerellikleri ön plana çıkarma kaygısından neşet etse de son kertede çoğulcu bir tarih nihilizmine vardığını ve Avrupa/Batı tecrübesine karşı sahip bir tarih ve bilgi merkezi ve kaynağına dayanmaktan mahrum olduğunu söylemek zor değildir. Fikir vermesi açısından öne çıkan bir isim olan Chakrabarty’nin, ismi itibarıyla iddialı kitabının (Avrupa’yı Taşralaştırmak) son cümlelerini aktaralım (Chakrabarty, 2012, s.351): “Umuyorum ki Avrupa’yı taşralaştırmanın asla Avrupa düşüncesinden sakınma projesi olamayacağı açıklığa kavuşmuştur. Zira Avrupa emperyalizminin sonucunda Avrupa düşüncesi, hepimize verilen bir hediye olmuştur. Avrupa düşüncesini taşralaştırmaktan, ancak antkolonyal bir minnettarlık ruhuyla bahsedebiliriz. Bir Hintli filozofun yazdığı gibi, *Avrupalılılaşmayı sürdürmek ve ona nüfuz etmek dışında Doğu’da bize açık bir kapı yok.* Ancak yabancı olana ve bilinmeyene yapılacak bu yolculuk sayesinde ki kendi şahsiyetimizi geri kazanabiliriz. Her yerde olduğu gibi burada da bize en yakın olan yol, geri dönüşü en uzun olan yoldur.” (italik vurgular bizim).

sürecinin sonucunda, *artık*, Avrupa/Batı kavramları, kurumları ve teknikleri dışında başka bir ihtimalin reel olarak da imkânsız olduğunu iddia eder:¹⁹ Zira Türkiye (veya görece farklı boyutlarda, diğer herhangi bir Müslüman ülke) *artık*, hele de küreselleşme denilen yeni dinamikle beraber, siyasi-iktisadi işleyiş, toplumsal yapı, kültür ve bilgi minvaleri, gündelik hayat vs. bakımlarından üzerinde iyice belirginleşen Avrupa/Batı imzasını silemeyecek (bir *de-modernisation* sürecinin artık imkânsız olduğu) bir hâl almaktadır.²⁰ Modernist zan, gündelik hayattan felsefeye ve siyasete, her yerde Avrupa/Batı izini gösterip kaderleştirmeye ve İslam'ın *modernliğin üzerine*²¹ bir tarih ve bilgi faili olabilmesine başından karşı çıkmayı ister.

Toparlarsak, kültürel kimlikler olarak “Doğu” ve “Batı”nın iktidar kategorileri olduğunu belirterek başladık ve “Doğu” ile “Batı”yı özsel bir karşıtlık içinde konumlandırmanın, Şarkiyatçılıkla aynı tarih anlatısını paylaşan ve bu nedenle her zaman “Batı”nın tarih üzerinde iktidarına yol açan garbiyatçılıkla sonuçlanacağını söyledik. Avrupa/Batı tecrübesinin, Batı dışında gerek Batılı gerek Batıdışı iktidar faillikleri tarafından, bu tarih anlatısı üzerinden “modernlik” olarak kutsandığına, evrenselleştirildiğine, idealleştirildiğine işaret ettik: Ânu mutlaklaştırılan, arke-teleolojik ve anakronik bir tarih anlatısı olan Avrupamerkezcilik zemininde, “Batı=çağdaş=evrensel=mutlak=kaçınılmaz” şeklindeki söylemsel kurgu olarak modernizm, hem son iki asırlık “Batı” failliğini kurar hem de Batılı olmayan modernleşmeci failliği peşinden sürükler.²² Zira modernizmin, bilgi üretimi hususunda kurumsal olarak kendisini dayatan epistemik ön kabulü, tarihin merkezine ve bilginin kaynağına dair *artık böyle*, yani artık Batılı olanın tek meşru ve tek merkez olduğu yönünde bir zandır. Türkiye özelinde her türlü modernizmin zımnî kalkış noktası, İslam'ın *artık* bir tarih merkezi ve bir bilgi kaynağı olarak kabul edilemeyeceği, bir faillik zemini temin edemeyeceği ve siyaset, toplum, kültür ve iktisat alanlarında, ancak “Batılı=çağdaş” olanın meşru olduğu yönündeki modernist zandı ve hâlen de öyledir. Bilindik yaklaşımların yanısıra şekli ve taklidi muhafazakârlık da asrın getirdikleriyle

19 Yıllardır süregiden İslam ve demokrasi tartışmasında demokrasi kavramını sorgulanamaz derecede meşru kılan, bu örtük modernizmdir.

20 En basitinden bu yazıda, gerek yazarın gerek okuyucuların müesses eğitim alanınca yapılandırılmış zihinsel şemalarının icbar etmesi nedeniyle miladi takvimin ve Latin harflerinin kullanılmış olması, ayrıca yayın süreci şartları itibarıyla İngilizce bir özetinin gerekmesi, modernleşmeciliğin yapısal sonuçlarından azade bir tefekkür ve neşriyat zemininin henüz yeniden kazanılmadığına işaret eder. Fakat istihdam edilen kavramların menşeinin batılı sosyalbilimciler ve filozoflar olması, bu yapısalıktan bir çıkışın imkanını bilfiil aramanın içinde bulunduğumuz akademik alanın öznel ve nesnel şartları dahilinde de gerçekleşebileceğine dair bir işaret niteliğindedir.

21 İki anlamda: hem “modernlik” denilen ve tarihin bütününden ayrıştırılan bu dönemden sonra tekrar kendi dönemini inşa etmek üzere hem de “modernliğe” dair, onu nesne edinerek ve hesaplaşarak.

22 Foucaultcu bir dille söylersek: Modernizmin Batı-dışında iktidarı, tarihe ve bilgiye dair Avrupamerkezcî zanna tabî olmuş (*assujétissement*) bir modernleşmeci “özneliğin” (*subjectivité*) tanınması ve varolmasıyla mümkün olur. Oyunun kurallarını ve epistemik ön kabullerini zımnen kabul ederek tabî/özne olmak ve modernizmin iktidarı birbiri üzerinden kurulur. Bu anlamda epistemik tâbiyetle malul “öznelik”le yazı boyunca kullandığımız tarih failliğini ayırıyoruz.

yüzleşmek yerine, modernizmin "İslam=geçmiş gelenek" şeklindeki tarifini paylaşarak tarih yapımından ve bilgi üretiminden çekilme, *artık olmayan* bir geçmişe kaçma kolaylığı ve sanrısıyla maluldür.

Miladi 19. asırdan bugüne Avrupamerkezci modernizmin tarih ve bilgi üzerindeki tahakkümü, tarihi ve bilgiyi Avrupa/Batı'nın anlattığı şekliyle kabul eden Kemalizm-den muhafazakârlığa her türlü modernist yaklaşım tarzının marifetiyle, Batılı güçlerin dünyanın geri kalanı üzerinde siyasi-iktisadi-kültürel tahakkümünü temin edegeldi. Bu anlamda Avrupamerkezci modernizmin tarih ve bilgi alanlarındaki tahakkümüyle Batılı güçlerin siyasi-iktisadi-kültürel alanlardaki tahakkümü arasında bir eşmantık ve örtüşme vardır. Tam da bu nedenle Avrupa/Batı'dışı bir faillik mümkünse bu, hele de tarihe ve bilgiye dair hakikatin reddinin ve çokkültürcü bir zeminsizliğin dayatıldığı ve böylelikle modernizmin örtük bir tahakkümünün küreselleştirdiği "postmodern" dönemde, tarihin ve bilginin birbirini izah edecek ve özgün bir zemin tesis edecek şekilde tarifleriyle mümkündür. Tarihi ve bilgiyi kendi sahih varoluşu üzerinden tasavvur etmeyen her türlü faillik girişimi, sadece tarihin ve bilginin faili olma imkânını kaybetmez, üstelik Batılı (veya küreselleşmiş Batılı) tarih ve bilginin, dolayısıyla da siyasi-iktisadi-kültürel tahakkümünün nesnesi, mef'ulü olur. Bugün Türkiye üniversitelerini genel itibarıyla modernizmin şubeleri olmaya ister istemez mahkûm eden, kategorik olarak modern denilen bilginin kullanımı değil, bilgiyi ve tarihi zapteden, müesses ve yaygın epistemik ön kabullerdir. Yine tam da bu nedenle, "modernlik" olarak isimlendirilen kavramların, kurumların ve tekniklerin modernist olmayan ve modernizmi yeniden üretmeyecek bir tarzda kullanılabilmesi (başka bir ifadeyle, bütünüyle Avrupa/Batı tecrübesinin kendisinin, modernist olmayan bir failliğin mef'ulü olabilmesi) ve felsefe ve sosyal bilim alanlarında Türkiye'ye özgün bir faaliyet alanının tesisi, tarihin ve bilginin Avrupamerkezcilikten azade, sahih kavranışıyla gerçekleşebilir.²³ Bizzat "felsefe"nin ve "sosyal bilimin", kendi failliğimiz için ne anlama gelebileceği ve nasıl irtibat kurulması gerektiği meselesi de yine bu zemin üzerinde tasrih edilmeyi beklemektedir. Nihayetinde bugün tarih ve bilgi üzerine mücadele, Avrupa/Batı tecrübesinin ve modernleşme süreçlerinin siyaset, kültür, üniversite gibi çeşitli alanlardaki sonuçlarının ve yayılımının meşru kabul edilmesi ve yeniden üretilmesiyle, buna karşı, hem kurucu ve normatif kaynakları

23 Böyle bir zeminin tesisi, bu yazıda da sıkça geçen "modernliğin" de sahih bir tarih tasavvuru ve tecrübesi zemininde yeniden nasıl isimlendirilmesi ve tasavvur edilmesi gerektiği gibi temel bir meseleyi düşünmeye de imkân verecektir. Bu yazının gayesi de yapısal olarak içinde bulunan Batı-merkezli episteme'yi kaderleştirmek yerine, tarih ve bilgi meselelerinin asiyetini hatırlatarak şartları dönüştürebilmeye imkân tanıyacak zemini, bu meselelerde aramaya davet etmektir. Modernliğin büyük ve mutlak kavramlarının ("medeniyet", "bilim", "ilerleme" ve bizzat "modernlik" gibi) sosyolojiden felsefeye hemen her alanda derinlemesine sorgulandığı günümüzü, meselenin müesses siyasi iktisattan bağımsız ve saf düşünsel olmadığını unutmamak kaydıyla, eskiyen epistemeye hesaplaşmak ve yeni olanı sahih bir tarzda inşa etmek adına, girift, sancılı ve zengin bir modernleşme tecrübesi içinden gelen bilhassa Türkiye gibi ülkeler için bir fırsat olarak görmenin en doğrusu olduğunu düşünüyoruz.

hem de tarihî birikimi sayesinde tarih merkezietini ve bilgi kaynaklarını hatırlama ve böylece sahih faillik zeminini tesis etme imkânını elinde tutan İslam arasında²⁴ sūregiden, tarihin geleceğine dair asıl mücadeledir.

24 Son iki asırdır Müslüman ülkelerde siyasi, toplumsal veya fikrî hareketlerin Batılı epistemyle hangi hususlarda eklemlediği veya ayrıştığı, alternatif bir tarih ve bilgi failliği imkânı taşıyıp taşımadığı gibi bu noktada beliren meseleler, sadece nazari/teorik olmayıp tarihî ve tecrübi/ampirik malzemeyi de bu zaviyeden değerlendiren bir çalışmanın konusu olmayı beklemektedir. Bu mesele etrafında yapılmış iki çalışma için bk. Gencer, (2012), Kara, (2001). Batılı siyaset teorisi geleneğinin, tek meşru siyaset geleneği olmadığı yönünde yapılmış bir çalışma için bk. Davutoğlu, (1993). Davutoğlu'nun tezi, hem kurucu kaynakları hem de tarihî birikimi itibarıyla, İslam siyaset geleneğinin *tevhid* ilkesi etrafında kendi varlık-bilgi-değer tasavvuruna dayandığı ve Batılı siyaset teorisi geleneğinin dayandığı dünya görüşüne taban tabana karşı olduğudur.

History and Knowledge: A Way out to Regain an Authentic Agency*

Elyesa Koytak**

Today in Turkey, producing knowledge in the fields of philosophy and the social sciences requires a structural dependency on the established manners of study and research maintained in the well-known European and American universities. Even if one aims to write a thesis from a radical, critical stance, the concepts, methods and forms that shape it are all but borrowed from the Western tradition of knowledge. This article aims to theoretically inquire into what is known as the Western-centric features of the Turkish intellectual field.

First, we must start with two concepts that are very common to the extent that they have been widely used in everyday life for a long time: “East” and “West”. Said (2006) and Hentch (1996) show us how these two concepts are politically constructed and instrumentalized, especially along with the colonization of non-European societies by European forces; “West” and “East”, are constructed in a binary opposition that posits the latter as an object of knowledge, power and desire subjected to the former, which represents absolute superiority. Thus, any assumption that in Turkey, as an “Eastern” society, study conducted in philosophy and the social sciences using “Western” concepts and methods are ultimately dependent to the “West,” must preaccept the “West” as signifying the superior and only legitimate source of knowledge, and reinstate constantly its epistemological and cultural domination upon the “East”.

Any assumption that underlines the dependency of the “East” on the “West” posits “Eastern” subjectivity into a stressed position as the inferior of the two; a backward entity supposed to catch up the “West”, which results in a schizophrenic sense of history (Shayegan, 2002). This cultural tension of “Eastern” subjectivity, which has been fully described in the famous novels of Tanpınar (Dellaloğlu, 2012), conceals a very simple question: Why does “Eastern” subjectivity take the “Western” forms of

* My thanks are due to my dear friend Abdurrahman Nur, who read an outline of this article and shared his comments that helped me to revise several crucial points.

** Master Student, Boğaziçi University, Department of Sociology.

Correspondence: ekoytak@gmail.com, Erenköy mah., Şemsettin Günaltay cad. Kamillersok. 8/18 Kadıköy İstanbul, Turkey.

knowledge as universal; those ways of thinking which are not produced by means of its own conventions? Why does the 'Easterner' confine themselves to something that they define as foreign to themselves? Ahiska (2005, p. 84) argues strongly that the "West" in the occidentalist fantasy of "Eastern" subjectivity represents both "outside" and "inside". In other words, "West" signifies the "difference" that is to be identified by the "East". Additionally, we argue that it is the Eurocentric conception of history of the occidentalist subjectivity that ensures themselves a sense of history in a particular backward position.

It is not the use of "Western" concepts, methods or forms of knowledge that places the "Easterner" in a schizophrenic and dominated position, but the recognition of the "modern" as the very property of the "West" (Sayyid, 2000, p. 194). This recognition, as the direct result of the Eurocentric conception of history, ensures the "West" a genealogical copy-right to all modern manners of knowledge, and denies the "Eastern" subjectivity a legitimate subjectivity. Eurocentrism (Amin, 1993; Blaut, 2012; Delanty, 2004; Wallerstein, 2007) identifies philosophical and scientific study with Western modernity and the Western White man through a narration of the so-called universal history; an ideology that is founded by philosophers of the Enlightenment, such as Kant and Hegel (Bernasconi, 2011; Morss, 2012).

Eurocentric conceptions of history relate the origin of "Western" cultural identity to the political, technological and economic development of European forces since 17th century. On this view, rational, individualistic and scientific thought, as opposed to the religious and mythical of Ancient Greece (Vernant, 2003), has been rediscovered and developed by the rise of modernity. Such conceptions presuppose a strong and essential continuity between ancient sources and the ultimate modern civilization. Democracy, science, technology, progress and other phenomena attributed to the West are used to distinguish the "West" from the rest of the world-history in a move that is phenomenologically justified by the vast political and economic domination of European and American forces on a global scale for two last centuries at least (Blaut, 2000). This Eurocentric sense of history renders inevitable the teleologically conceived decline of the Ottoman Empire, for instance (see for example Lewis, 2008), as well as all other non-European forces (İslamoğlu, 1997). What is more inevitable for the rest of the world is a pure modernization of both their political and cultural structures, in order to avoid total destruction and catch up the unfolding universal history. Modernism thus binds the real European and American domination with the Eurocentric narration of history that rationalizes this domination. It articulates the real, the rational and the ideal by the concept of the "modern" as the only historical capital for any subjectivity; it is *the* legitimate capital that always implies the "West" as the superior dominating subjectivity.

This conception of history implies only "Western" ways of thought as legitimate, defining the cultural repertoire of the rest of the world as backward and surpassed. Islam, for instance, is no longer legitimate either as a religious stance or as a historical narrative. The narration of history and the conception of knowledge here mutually determine each other. Only that which is historically superior is legitimate as the source of knowledge: Western modernity. This epistemic assumption is common in so a wide scale that even postcolonial critical studies accept the superior character of European thought (Chakrabarty, 2012). All the cultural and historical repertoire of non-European societies are subjugated as objects of desire, knowledge and power under the gaze of "Western" subjectivity in universities and museums. Such binary oppositions as subject-object, universal-particular, absolute-relative, original-marginal, center-periphery, science-religion, reason-faith, philosophy-myth, culture-nature, society-community, masculine-feminine, freedom-slavery and individual-collective mutually articulate and categorize the "West" and rest of the world.

We suggest that all the cultural entities affect each other and there is no singular exceptional "miracle": The *timar* system is borrowed from Byzantine era, yet it was developed and reformed into a new form during the classical period of the Ottoman Empire (İnalçık, 2009). Furthermore, the architectural form of great Ottoman mosques depends largely on the Byzantine dome design of Ayasofya, but the latter is transformed into the *medrese* complex in the light of Islamic way of life (Cansever, 2012). The human being cannot create ex nihilo, but can transform what they acquire from others. Therefore, it is crucial to problematize the sense of history inherited from on-going modernization processes in order to establish a new subjectivity of both knowledge and history. Some studies on the modernism debate among Muslim intellectuals of the last two centuries may enable us to inquire more deeply into the challenge of the Eurocentric conception of history and knowledge in the non-European world, especially in the Ottoman Empire (Gencer, 2012; Kara, 2001). Additionally, Davutoğlu's PhD thesis (1993) on the Islamic political and paradigmatic alternative to Western political theory shows how the ontological conception of being and world differs in the history of Islam, and influences its own tradition of political theory. After all, Islam seems to represent the only alternative source of knowledge and center of historical subjectivity, as a normative and historical repertoire, against the on-going challenge of Western modernity and its extensions.

Kaynakça/References

- Ahiska, M. (2005). *Radyonun sihirli kapısı. Garbiyatçılık ve politik öznellik*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Amin, S. (1993). *Avrupamerkezcilik. Bir ideolojinin eleştirisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Badiou, (2011). *Tarihin uyanışı*. İstanbul: Monokl Yayınları.
- Bernasconi, R. (2011). *İrk kavramını kim icat etti?* İstanbul: Metis Yayınları.

- Blaut, J. M. (2000). *Eight Eurocentric historians*. New York: Guilford Press.
- Blaut, J. M. (2012). *Sömürgeciliğin dünya modeli: Coğrafi yayılcılık ve Avrupamerkezci tarih*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Cansever, T. (2012). *Kubbeyi yere koymamak*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Chakrabarty, D. (2012). *Avrupa'yı taşralaştırmak*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Davutoğlu, A. (1993). *Alternative paradigms. The impact of Islamic and Western Weltanschauungs on political theory*. University Press of America.
- Delanty, G. (2004). *Avrupa'nın icadı*. İstanbul: Adres Yayınları.
- Dellaloğlu, B. (2012). *Ahmet Hamdi Tanpınar. Modernleşmenin zihniyet dünyası, bir Tanpınar fetişizmi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Gencer, B. (2012). *İslam'da modernleşme (1839-1939)*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Heidegger, M. (2006). *Varlık ve zaman. İstanbul: Agro Kitaplığı*.
- Hentch, T. (1996). *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya politik bakışı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- İnalçık, H. (2009). *Devlet-i 'Aliyye : Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar -I: Klasik dönem (1302-1606) siyasal, kurumsal ve ekonomik gelişim*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İslamoğlu, H. (1997). *Neden Avrupa tarihi?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kara, İ. (2001). *İslamcılarının siyasi görüşleri 1, hilafet ve meşrutiyet*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2009). *Etik/Estetik Dengesi*. İstanbul, Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. İstanbul: Arkadaş Yayınevi.
- Morss, S. B. (2012). *Hegel, Haiti ve evrensel tarih*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Said, E. (2006). *Şarkiyatçılık. Batı'nın Şark anlayışları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sayyid, S. (2000). *Fundamentalizm korkusu, Avrupamerkezcilik ve İslamcılığın doğuşu*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Shayegan, D. (2002). *Yaralı bilinç. Geleneksel toplumlarda kültürel şizofreni*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Vernant, J. P. (2003). *Yunan düşüncesinin kaynakları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Wallerstein, I. (2007). *Avrupa evrenselciliği: İktidarın retoriği*. İstanbul: Aram Yayınları.